

Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi Sayı: 15/3 2026 s. 654-671, TÜRKİYE

Araştırma Makalesi

SELMA FINDIKLI'NIN ROMANLARINDA BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI

İlhan ÇELİKER*

Erdal AÇIKYOL**

Geliş Tarihi: 3 Ocak 2026

Kabul Tarihi: 23 Haziran 2026

Öz

Birinci Dünya Savaşı, Osmanlı Devleti'nin askerî, siyasal ve toplumsal çözülüşünü hızlandıran tarihsel bir kırılma olarak yalnızca tarih yazımında değil edebî anlatılarda da geniş biçimde temsil edilmiştir. Küresel nitelikteki bu savaşı ele alan sanatçılardan biri de Cumhuriyet Dönemi yazarlarından Selma Fındıklı'dır. Fındıklı, *Saray Meydanı'nda Son Gece*, *Vardar Rüzgârı*, *Nereye Yüreğim* ve *Kum Gülü* adlı romanlarında Birinci Dünya Savaşı'nın birey ve toplum üzerindeki tesirini ele almıştır. Bu çalışma, romanları tarihsel bağlamla ilişkilendirilmiş tematik yakın okuma yöntemiyle ele alarak savaşın cephe deneyimi, cephe gerisi hayatı, askerî yoksunluk, iktidar eleştirisi, Osmanlı-Alman ilişkileri, firar meselesi ve farklı toplumsal grupların temsili üzerinden nasıl anlatıldığını tartışmaktadır. Fındıklı'nın romanlarında savaş, yalnızca askerî bir mücadele olarak değil, imparatorluk düzeninin çözülüşünü, bireysel travmaları, toplumsal kırılmaları ve siyasal sorumluluk tartışmalarını görünür kılan çok katmanlı bir tarihsel deneyim olarak sunulur. Bu bağlamda çalışma, Fındıklı'nın romanlarının Birinci Dünya Savaşı'nı tarihsel eleştiri ve toplumsal duyarlılık ekseninde yeniden yorumladığını ileri sürmektedir.

Anahtar Sözcükler: Birinci Dünya Savaşı, Selma Fındıklı, tarihî roman, Osmanlı Devleti, edebiyat, tarih.

THE FIRST WORLD WAR IN THE NOVELS OF SELMA FINDIKLI

Abstract

World War I constituted a major historical rupture that accelerated the military, political and social dissolution of the Ottoman Empire and has been represented not only in historiography but also in literary narratives. One of the writers who addressed this global war is the Republican-era author Selma Fındıklı. This article examines the representation of World War I in her novels *Saray Meydanı'nda Son Gece*, *Vardar Rüzgârı*, *Nereye Yüreğim* and *Kum Gülü*. Through a thematic close reading informed by historical context, the study analyzes how these novels narrate the front, the home front, military deprivation, political authority, Ottoman-German relations, desertion, and different social communities. In Fındıklı's fiction, war appears not merely as a military conflict but as a multilayered historical experience that exposes imperial dissolution, individual trauma, social fragmentation, and political responsibility. The article argues that Fındıklı's novels reinterpret World War I through the intersecting lenses of historical critique and social suffering.

* Dr. Öğr. Üyesi; Bitlis Eren Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, iceliker@beu.edu.tr, ROR ID: [00mm4ys28](https://orcid.org/00mm4ys28).

** Dr.; T. C. Milli Eğitim Bakanlığı, erdalyol1984@gmail.com, ROR ID: [00jga9g46](https://orcid.org/00jga9g46).

Keywords: World War I, Selma Fındıklı, historical novel, Ottoman Empire, literature, history.

Giriş

1914'ün Ağustos'unda başlayıp 1918'in Kasım'ında sona ermiş olan Birinci Dünya Savaşı, çok geniş bir coğrafik alanda cereyan etmiş; dünya çapında büyük bir yıkıma neden olmuş ve savaş esnasında kaybolanlarla sivil kayıplar hariç yaklaşık 8,5 milyon insanın ölümüyle sonuçlanmıştır (Gülboy, 2004, s. 294-297). Birinci Dünya Savaşı, Avrupa'nın siyasal ve ekonomik üstünlüğünü dünyaya kabul ettirdiği, hatta dünyanın büyük bölümünü egemenliği altına aldığı bir dönemde ortaya çıkmıştır. Kökü, Avrupa'da ulus devletlerin kuruluşu ve sömürgecilik faaliyetlerine dayanan bu savaş, 1870-1914 döneminde Avrupa'nın sanayileşmiş ülkeleri arasında gerçekleşen dünyanın siyasi ve ekonomik hâkimiyetini ele geçirme mücadelesinin bir sonucudur (Ülman, 2002, s. 31-33; Kuran, 1993, s. 196). İtalyan millî birliğinin sağlanması ve bundan daha önemli olan Alman İmparatorluğu'nun ortaya çıkışı Avrupa'da yeni bir güç dengesinin oluşmasına neden olmuştur. Bu gelişme, Balkanlar'daki milliyetçi faaliyetleri de tetiklemiş ve Balkanlar, Avrupa devletlerinin yoğun ilgi gösterdiği bölgelerden biri olmuştur. 1908-1909 Bosna-Hersek olayı, ardından 1912-1913 Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı'nı başlatacak olan olay da bu bölgede gerçekleşmiştir (Armaoğlu, 2017, s. 94-95).

Ulusal birliğini sağlamada ve sanayileşmede nispeten geç kalan Almanya'nın 1871'den sonra sanayi sahasında gerçekleştirdiği büyük başarıya rağmen dünya pazarlarının ve sömürgelerin çoktan paylaşılmış olmasından dolayı dış dünyada önü tıkanır. Yeni, büyük bir güç olarak ortaya çıkan Almanya'nın başta Avrupa olmak üzere dünyanın farklı yerlerinde nüfuz sahaları elde etme isteği, daha önce dünyayı aralarında paylaşmış olan İngiltere, Fransa ve Rusya'nın karşı çıkmasına yol açmış ve bu durum, küresel ölçekte siyasi ve ekonomik hâkimiyet mücadelesinin temelini oluşturmuştur. Ulusal birliğini geç sağlayan diğer bir ülke olan İtalya'nın da Almanya benzeri istekleri bu mücadelenin diğer bir boyutunu teşkil etmiştir. Diğer tarafta İngiltere'nin sürekli sömürge imparatorluğunu genişletme politikası ve diğer devletleri bu alanda engelleme çabası, Fransa'nın ise 1871'de Almanya'ya bırakmak zorunda kaldığı Alsace-Lorraine bölgesini geri alma isteği ve gayreti savaşın diğer önemli bir sebebidir. Savaşın çıkış yeri olan Balkanlar'daki gelişmeler de harbin bir başka nedenidir. Avusturya-Macaristan, Balkanlara egemen olmak ve Akdeniz'e inmek; Rusya ise Avusturya-Macaristan'ı durdurmak, bölgedeki Slav ulusları üzerinde hâkimiyet kurarak Boğazlar ve Akdeniz'e ulaşma peşinde olmuştur (Gülboy, 2004, s. 90-91; Tanör, 2010, s. 16-17; Armaoğlu, 2017, s. 95; Kuran, 1993, s. 196; Sander, 1998, s. 102). Bu gelişmeler, devletler arası bloklaşmaları ortaya çıkarmıştır. Almanya ile Avusturya-Macaristan arasında 1879'da ittifak antlaşması imzalanmış, daha sonra 1882'de İtalya'nın katılmasıyla "Üçlü İttifak" oluşmuştur. Buna karşın Fransa ile Rusya arasında 1894'te bir antlaşma imzalanmış ardından 1904'te Fransa ile İngiltere arasında ve nihayet 1907'de İngiltere ile Rusya arasında imzalanan antlaşmalarla "Üçlü İtilaf" bloku da oluşmuştur (Armaoğlu, 2022, s. 351, 362, 399, 439, 445; Kodal, 2015, s. 1291).

1908 Bosna-Hersek bunalımı, İkinci Fas bunalımı, İtalya'nın Trablusgarp'ı işgali ve Balkan Savaşları dünyayı büyük bir savaşa sürükleyen başlıca olaylardır. Nihayetinde, 28 Haziran 1914 tarihinde Avusturya-Macaristan Veliahdı Arşidük Ferdinand ile eşinin Saraybosna'da bir Sırp milliyetçisi tarafından öldürülmesi üzerine 23 Temmuz'da Avusturya-Macaristan, Almanya'nın da desteğini alarak Sırbistan'a kabul edilmesi imkânsız bir ültimatoma vermiş ve ardından 28 Temmuz 1914 sabahı Sırbistan'a savaş ilan etmiştir. Hemen ardından Almanya 1

Ağustos'ta Rusya'ya, 3 Ağustos'ta Fransa'ya, 4 Ağustos'ta Belçika'ya savaş ilan etmiştir. Yaptığı antlaşmalar gereği İngiltere de 4 Ağustos 1914'te Almanya'ya savaş açmış ve böylece Birinci Dünya Savaşı başlamıştır. Daha sonraki tarihlerde Japonya, Osmanlı Devleti, İtalya, Bulgaristan, Romanya, Amerika Birleşik Devletleri ve Yunanistan da savaşa katılmışlardır (Ülman, 2002, s. 293-298; Kuran, 1993, s. 196).

Savaş başladıktan sonra Almanya'nın Akdeniz'de bulunan Amiral Souchon komutasındaki Goeben ve Breslau adlı savaş gemileri, İngiliz donanmasının peşlerine düşmesi üzerine Çanakkale'ye gitme emri almışlardır. 10 Ağustos 1914'te Çanakkale Boğazı önlerine gelen gemileri, Enver Paşa hükümete danışmadan içeri alınması emrini vermiştir. Hükümet, ilkbahara kadar savaşa girmemek ve tarafsızlık görünümünü sürdürebilmek için gemilerin silahsızlandırılmasını ya da ülkeyi terk etmesini istemiştir. Almanya gemilerle ilgili öneriyi reddedince Osmanlı hükümeti gemileri satın aldığını açıklamıştır. Bunun sonucunda gemilerin isimleri Yavuz ve Midilli olarak değiştirilmiş ve 9 Eylül'de Amiral Souchon resmen Osmanlı donanmasının komutanı olmuştur. Almanlar, Batı ve Doğu cephelerinde umdukları başarıyı elde edemeyince ekim ayında Osmanlı'nın savaşa girmesi için ona baskı yapmıştır. Bunun üzerine 27 Ekim'de donanma Karadeniz'e açılmış ve 29, 30 Ekim'de Sivastopol ve Odesa limanları ve Rus gemileri topa tutulmuştur. 2 Kasım'da Rusya, 5 Kasım 1914'te Fransa ve İngiltere Osmanlı'ya savaş ilan etmişlerdir. Padişah da halife sıfatıyla 11 Kasım'da İtilaf devletlerine karşı cihat ilan etmiş ve böylece Osmanlı Devleti resmen savaşa katılmıştır (Akşin, 2012, s. 85-86; Karpat, 2012, s. 94-95).

Tarih, zaman zaman edebî eserler için bir “malzeme” ve “ilham kaynağı” olduğu gibi (Dayanç, 2009, s. 1875) edebî eserler de tarihçiye zenginleştirici malzemeler sunar. Vesikaların yetersizliği durumunda edebî eserler, kurgusal unsurları ayıklamak şartıyla birer vesika kabul edilirler (Eyüboğlu, 1984, s. 11-14). Bu durum, edebiyatla tarihin sıkı bir ilişki içinde olduğunu gösterir. Fakat insanın yaşadığı olayları ve toplumların geçirdiği değişimleri farklı yönlerden ele alan bu iki disiplin bazı farklılıklara sahiptir. Tarihçi, tarihî bir olayı incelerken objektif ve önyargısız olmalıdır. Yazar ise tarihî bir olay hakkında yorum yaparken kendisinin ve çağının bu olaya bakış açısını yansıtabilir. Bu noktada sanatçı, muhayyile gücü ile zenginleştirilmiş bir üslup kullanır (Canata, 2022, s. 19). Bunun yanı sıra yazar, tarihçiden farklı olarak “estetik kaygı” (Doğan, 2022, s. 44) taşır. Selma Fındıklı da *Saray Meydanı'nda Son Gece*, *Vardar Rüzgârı*, *Nereye Yüreğim* ve *Kum Güllü* adlı romanlarında, Birinci Dünya Savaşı ile ilgili malzemeyi muhayyilesinde yoğurarak oluşturduğu kurgu üzerinden okuyucunun dikkatine sunmuştur. Fındıklı, romanlarında insanlık tarihinin dönüm noktalarından biri kabul edilen Birinci Dünya Savaşı'nın cephedeki askerî boyutunu ve cephe dışı yaşamı estetik kaygı güderek çeşitli açılardan kaleme almıştır. O, dört yıl boyunca tüm şiddetiyle devam eden ve “geniş kitleler üstünde yıkıcı etkileri” (Belge, 2014, s. 441) bulunan bu savaşı Osmanlı Devleti'ni odağına alarak eleştirel bir dille anlatmıştır. Osmanlı askerinin trajik yaşam koşulları, iktidarı elinde tutan İttihat ve Terakki yöneticileri, Osmanlı'yla aynı safta savaşan Almanların pozisyonu, kaçak asker problemi, Ermeni ve Arap topluluklarının temsili, savaşın arkasında yer alan halkın yaşadığı zorluklar onun perspektifine yansıyan başlıca konulardır.

Fındıklı'nın eserlerinde tarihî olaylar önemli bir yer teşkil eder. O, bu olayları belirli bir eğilim doğrultusunda yazmadığını, sadece hoşuna gittiği için ele aldığını şu sözlerle dile getirir: “Geçmiş dönemleri, o dönemin insanların yaşadığı olayları günümüzün okurlarına güzel bir dille aktarmaktan başka bir amacım yok. (...) Ders olarak sevmediğim tarihi, kitaplarımda zaman

dilimi olarak kullanmak hoşuma gidiyor. Bizden önce yaşanmış hayatların, olayların gün ışığına çıkmasından zevk duyuyorum” (Demiryürek, 2015, s. 110). Yazar, her ne kadar eserlerinde tarihe merkezî bir rol verse de yazdıklarının tarihî roman ya da öykü olarak nitelendirilmesini kabul etmez. Bu hususla ilgili olarak “... şunu her yerde söylüyorum: Ben tarih romanları yazmıyorum, ben tarih öyküleri yazmıyorum. Benim yazdıklarında insan hayatının geri planındaki tarihsel atmosfer var. Tiyatrodaki dekor gibi. Tarih romanı değil asla...” (Zileli, 2003) ifadelerini kullanır. Fakat tarihî romanın “ne”liğinden hareket edildiğinde Fındıklı’nın romanlarının tarihî roman anlayışına uygun olduğu görülür.

Genellikle tarihî malzeme olarak seçen romanlar; tarihî roman, tarihten söz açan roman, tarihe dayanmış roman, tarih romanı, tarihsel roman gibi isimlendirmelerle tek bir başlık altında düşünülmektedir. Bütün bu terimlerin ortak noktası anlatılanların tarihîlik boyutu taşıyor olmasıdır. Eserde anlatılan zaman yazarın şahit olmadığı uzak bir zamana denk gelirse bu eserler için “tarihî” terimi kabul edilebilir. Yazarın şahit olduğu ve daha sonra tarihe mal olacak zamanlar için ise bu terim kabul edilemez. Romanda anlatılacak şahsiyetin ya da olayın tamamlanmış bir zamandan seçilmesi gerekir. Çünkü tarihî roman yazarının eserini yazmadan önce araştırma ve öğrenme sürecine ihtiyacı vardır (Argunşah, 2002, s. 531-532). Osman Gündüz (2013) ise tarihsellik ve tarihîlik arasındaki ayrıma değindiği yazısında Hülya Argunşah’a benzer bir açıklamada bulunur. Ona göre “İlk bakışta eş anlamlı gibi görülen bu terimler, kullanım alanları bakımından farklı anlamları karşılamaktadır. Söz gelişi tarihîlik, zamansal aralığın genişliğine delalet ederken; tarihsellik, zamansal aralığın darlığını göstermektedir” (s. 424-425). Sadık K. Tural (1984) da yukarıdaki açıklamalar doğrultusunda tarihî romanı, “yazar tarafından gözlemlenmemiş bir devri, tarihî hakikatlere sadık kalarak anlatan romanlar” (s. 29) şeklinde tanımlar. Selma Fındıklı da şahit olmadığı tarihî olayları romanlarında işlediği için eserlerine “tarihî roman” yakıştırması yapılabilir.

Bu çalışmada, Birinci Dünya Savaşı’nın Selma Fındıklı’nın hem cephede yer alan hem de cephe dışında bulunan roman karakterleri üzerinde yarattığı mağduriyetler ele alınmıştır. Ayrıca anlatı karakterlerinin yaşadıkları kayıplardan ve travmalardan yola çıkılarak savaşın ferdi ve toplumsal düzlemde yol açtığı derin yaraların uzun süreli etkileri analiz edilmiştir. Çalışmada, adı geçen dört roman tarihsel bağlamla ilişkilendirilmiş tematik yakın okuma yöntemiyle incelenmiş; savaşın cephe deneyimi, cephe gerisi hayatı, iktidar eleştirisi, Osmanlı-Alman ilişkileri, firar meselesi ve farklı toplumsal grupların temsili gibi izlekler üzerinden nasıl kurgulandığı sorusuna cevap aranmıştır. Böylece dört romanı Birinci Dünya Savaşı ekseninde bir bütün hâlinde ele alan bu çalışma, söz konusu savaşın Türk romanındaki temsiline ve edebiyat-tarih ilişkisine dair literatüre katkı sunmayı amaçlamaktadır.

1. Cepheden Dikkat Çeken Kesitler

Osmanlı Devleti daha savaşın başında dört cephede savaşmak zorunda kalmış ve savaş ilerledikçe bu cephelerin sayısı artmıştır. Kafkasya Cephesi’nde Güney Kafkasya ve Kuzey İran’a girip Rusların arkasını çevirmek isteyen Başkomutan Enver Paşa, durumu iyi bilen birçok kişinin itirazına rağmen 20 Aralık 1914’te, 150.000 kişilik bir kuvvete Sarıkamış-Ümraniye istikametinde taarruz emri vermiştir. 19 Ocak 1915’e kadar devam eden taarruz sonucu Sarıkamış alınmış olsa da yüksek dağlar, yolun olmayışı, soğuk, açlık ve tifüs sebebiyle Osmanlı kuvvetleri 90.000 kişilik kayıp vererek perişan bir şekilde geri çekilmek zorunda kalmıştır. İtilaf devletlerinin Çanakkale’yi geçememeleri nedeniyle, Rusların 1916 yılı başından itibaren taarruza geçmesiyle başlamış olan Doğu Cephesi’nde, Ruslar 1916 Şubat’ında Erzurum’u, nisanda

Trabzon’u, temmuzda da Erzincan’ı ve Muş’u ele geçirmişlerdir. Kanal (Filistin) Cephesi’ne verilen önem dolayısıyla aynı zamanda Bahriye Nazırlığı görevi de devam eden Cemal Paşa, Suriye’deki 4. Ordu komutanlığına getirilmiştir. Cemal Paşa 1915 Şubat’ında kanalı geçmek için iki teşebbüs yapsa da başarılı olamamıştır. Bu cephede İngilizlerin Eylül 1918’de başlattıkları taarruz sonucu; Amman, Beyrut ve Şam düşmüştür. Irak Cephesi’nde taarruza geçen İngilizler, Nisan 1916’da, Bağdat’ın 160 kilometre güneyindeki Kutü’l-Amare’de kuvvetlerinin üçte birini kaybederek geri çekilmek zorunda kalmışlardır. Enver Paşa’nın emriyle Osmanlı’nın bu cephedeki taarruzlarını devam ettirmemesi üzerine, İngilizler yeniden Irak’a kuvvet sevk edip hazırlıklarını yaptıktan sonra, 1916 Aralık ayında taarruza geçmiş ve 1917 Mart’ında Bağdat’a, Mondros Mütarekesi’nden altı gün sonra da, 5 Kasım 1918’de Musul’a girmişlerdir. Çanakkale Boğazı’nı ele geçirdikten sonra İstanbul’u işgal etmek ve Osmanlı-Alman irtibatını kestikten sonra zor durumda olan Rusya’ya yardım etmek amacıyla, İngiliz ve Fransız donanması 19 Şubat 1915’ten itibaren Çanakkale Boğazı’nın iki tarafını bombardımana tutmuşlardır. Nihayet 18 Mart 1915 günü müttefik donanması Çanakkale Boğazı’na girerek, boğazı geçme girişiminde bulunmuş fakat verdikleri ağır kayıplar sonucu geri çekilmek zorunda kalmışlardır. Bunun üzerine 70.000 kişilik bir İngiliz-Fransız kuvvetiyle Gelibolu Yarımadası’na çıkarma yapan ittifak kuvvetleri ile Osmanlı ordusu arasında çok şiddetli çarpışmalar meydana gelmiş, ölü ve yaralı olarak 250.000 kayıp veren işgalci güçler yıl sonunda geri çekilmek zorunda kalmışlardır. Osmanlı ordusu da 250.000 askerini kaybetmiş, fakat Boğazlar düşmana verilmemiştir. Düşmanın durdurulması ve geri püskürtülmesinde büyük katkıları olan Anafartalar Grubu komutanı Mustafa Kemal’in askeri kabiliyeti ilk kez ortaya çıkmış ve buradaki başarı aynı zamanda Millî Mücadele’nin ilham kaynağı olmuştur (Armaoğlu, 2017, s. 105-134; Karpata, 2012, s. 95-96).

Fındıklı, romanlarında Irak, Sarıkamış ve Çanakkale cephelerine farklı açılardan değinir. Onun *Saray Meydanı’nda Son Gece* isimli romanında, Irak Cephesi’ndeki askerlerin çok zor şartlar altında savaşmak zorunda kalışları anlatılır. Eserin anlatıcılarından biri olan ve başkarakter konumunda bulunan Fikret, mülâzım-ı evvel rütbesiyle Irak Cephesi’ne gönderilen ve belli bir zaman geçtikten sonra yüzbaşılığa terfi ettirilen genç bir askerdir. Onun yüzbaşılığa atanmasında, askerî rüştiye mezunu olması ve Şuaybiye Savaşı’nda gösterdiği başarı etkili olmuştur. Savaş boyunca insancıl duygularını yitirmemeye çalışan Fikret, askerlerin kötü yaşam koşulları içinde bulunuşunu eleştirir. Bilhassa yetersiz beslenme, onun objektifine yansıyan bir karedir:

Kızgın güneşin altında kavrulmaktan yırtılmaya yüz tutmuş bölük çadırının önünde geri dönüşün son hazırlıklarını yapan neferlere bakıyorum. Soluk soluğa kalmış hepsi. Ölesiye bitkinler. Ben değil miyim? Binbaşılar, miralaylar, ferikler değil mi? Bunca yıldır, kuru ekmekle hurma doldurdu en çok midemizi... (Fındıklı, 2000, s. 134)

Gıda eksikliğini yoğun biçimde yaşayan askerler, giyim hususunda da benzer bir problem yaşar. Nitekim Fikret bu hususta, “Aylardır içlik giydiğimiz yok asker elbisesinin altına. Çamaşır kavramını çoktan unuttuk. Ne terimizi emecek ne de ölülerimizi saracak bir arşın bez bulabiliyoruz.” (Fındıklı, 2000, s. 152) ifadelerini kullanır. Fikret’in romantik açıdan ilgi duyduğu Didâr da Osmanlı askerlerinin beslenme ve giyim sorununa değinir. Onların Rus askerlerinin Erzurum’a girişi karşısında direnç gösterememesi karşısında, “midesi yalnız kavurgayla, hedikle doldurulan, paçavraya dönmüş elbiseler ve yırtık çarıklerle buz üstünde savaşmaktan eli, ayağı dökülen askerlerimiz” (Fındıklı, 2000, s. 102) betimlemesine başvurur.

Temel insani gereksinimler mevzusunda bile kendisine yetemeyen Osmanlı ordusunun savaşa katılması, Fikret tarafından eleştiriye tabi tutulur. O, bunun dışında özellikle aktif olarak içinde yer aldığı Irak Cephesi'nde İngilizlerle savaşılmasını tuhaf karşılar. “Kaç ay, kaç yıl daha sürecekti yedi cephede asker kıyan bu amansız kavga? Hele bizimki bir garip davaydı aklımın almadığı... Arap çöllerinde İngiliz ordusuyla çarpışıyorduk” (Fındıklı, 2000, s. 133). Osmanlı'nın bu cephede çok fazla sayıda asker kaybederek hezimete uğraması, Fikret'in eleştiri dozunu daha da arttırmasına yol açar. Savaşın sonunda sadece Çanakkale Cephesi'nde başarı kazanılması, bu genç yüzbaşıda Osmanlı nezdinde harbin anlamsızlığı düşüncesini pekiştirir. “Enver Paşa'nın kıskançlığı yüzünden ancak, Şam'daki Yıldırım Ordular Grubu'na geldiğinde livalığa terfi ettirilen Mustafa Kemal'in çabasıyla kazanılmış Çanakkale zaferi dışında, öldürücü bir dayak yemiş olarak çıkıyoruz ahmakça sürüklendiğimiz Cihan Harbi'nden. Peki, çöle akan kanların hesabını kimden soracağım?” (Fındıklı, 2000, s. 151-152). Bir yandan askerî teçhizat, kıyafet ve beslenme yetersizliği diğer yandan Irak Cephesi'nde Araplar için savaşılması Fikret'in eleştiri oklarını İttihat ve Terakki yöneticilerine, bilhassa, Enver Paşa'ya yöneltmesine yol açar.

İttihat ve Terakki'nin 1913-1918 döneminin büyük bir kısmında Said Halim Paşa sadrazam olarak görev yapmışsa da gerçek iktidar İttihat ve Terakki'nin üç lideri Talat, Cemal ve Enver Paşa'nın elinde olmuştur. Ortaya çıkan bu yönetim biçimine genellikle Enver, Cemal ve Talat “Triumvira”sı (üçlü yönetimi) denilmiştir (Zürcher, 2001, s. 163; Karpat, 2012, s. 93-94). Bu üçlü içerisinde, Osmanlı Devleti'nin Almanya ile ittifak yapması ve fiili olarak savaşa katılmasında belirleyici olan kişi ise Harbiye Nazırı Enver Paşa olmuştur. Enver Paşa, savaşın kısa süreceğine ve Osmanlı'nın bundan bir şey elde etmek istiyorsa bir an önce savaşa katılması gerektiğine inanıyordu. Osmanlı'nın savaşa katılması için tek eksik olan şey Ruslarla bir çatışmayı başlatmaktır. Bunun için hükümet tarafından resmen savaşa girme kararı alınmadan önce Enver Paşa, hükümetten ve Osmanlı genelkurmayından gizli olarak Alman paşalarla görüşmüş ve savaşın ilanından sonra cihat için bir belge imzalamıştır. Enver Paşa, bunun yanı sıra 22 Ekim 1914'te Türk filosu komutanı Alman Amiral Souchon'a, “Türk donanması Karadeniz'e zorla hâkim olmalıdır. Rus filosunu arayınız ve nerede rastlarsanız, savaş ilan etmeyi beklemeden saldırıya geçiniz.” şeklinde sözlü emir; 24 Ekim'de ise “Bütün filo Karadeniz'de manevra yapmalıdır. Vaziyet müsait bulduğunuz anda Rus filosuna hücum ediniz, muhasamata başlamazdan önce bu sabah size verdiğim gizli emri açınız. Sırbistan'a mühimmat naklinin önüne geçmek için yukarıda kabul edilmiş olduğu üzere hareket ediniz” (Çetinkaya, 1995, s. 71-77; Kinross, 2020, s. 89-90) yazılı emir vermiştir. Talat Paşa, Sivastopol ve Odesa limanları ile Rus gemilerinin topa tutulması olayını ancak olduktan sonra öğrenmiş fakat yine işbaşında kalmıştır. Cemal Paşa haberi öğrendiğinde büyük şaşkınlık geçirmiş ve kızının başı üstüne, hiçbir şeyden haberi olmadığına yemin etmiş ama o da çekilmemiştir. Sadrazam Said Halim Paşa ise padişaha istifasını sunmuştur. Padişah, Halim Paşa'yı kucaklayarak kendisini tek güvendiği dayanaktan yoksun bırakmaması ve beceriksiz adamların ellerine atmaması için ona yalvarmıştır. Paşa da yerinde kalmaya razı olmuştur. Yalnızca Maliye Nazırı Cavit, diğer üç nazırla birlikte istifa etmiş ve “Savaşı kazansak bile mahvolacağız.” demiştir (Kinross, 2020, s. 90). Diğer taraftan Alman General Limon von Sanders ise Almanya'nın Enver Paşa'nın şahsına dayanan bir askeri siyaset yürüttüğünü oysa tek bir şahsa göre hareket edilmemesi gerektiğini belirtmiştir. Çünkü Enver Paşa'nın ölçsüz bir şekilde kendisini beğendiğini ve şahsi hırslarını vatanın önüne koyduğunu iddia etmiştir (Kurat, 1966, s. 76-77).

Selma Fındıklı, hem Birinci Dünya Savaşı'nı aktif zaman olarak ele aldığı *Saray Meydanı'nda Son Gece* ve *Vardar Rüzgârı* hem de söz konusu muharebeleri fon olarak kullandığı *Nereye Yüreğim* ve *Kum Gülü* romanlarında Enver Paşa'yı savaşın tek sorumlusu olarak görür. *Nereye Yüreğim* romanının erkek karakterlerinden Reşit Bey, gençliğinde zatülcenp olduğunda yaşlı bir doktor onu muayene etmeye gelir. Bu doktor, Reşit Bey'in ciğerleri zedelendiği için uzun bir süre dinlenmesi gerektiğini fakat ayağa kalkar kalkmaz onu cepheye götüreceklerini söyler. Bunu engellemenin yolu olarak da babasına nakdi bedel ödemesini tavsiye eder. İsmi romanda geçmeyen hekim, sözlerinin devamında ise Reşit Bey'in askere gitmesinin vatani müdafaa için değil, Enver Paşa için olacağını dile getirir. "Üstelik de niye? Vatan savunması için mi? Hayır. Enver öyle istiyor diye boş yere kırılacak evladıvatan." (Fındıklı, 2006, s. 49). Fındıklı, Osmanlı Devleti'ni Birinci Dünya Savaşı'na sürükleyen kişinin Enver Paşa olduğunu ise *Vardar Rüzgârı* romanının başkişisi Cenap Fehmi vasıtasıyla ifade eder. Çanakkale cephesinde bir takımın kumandanlığı görevini ifa eden Cenap Fehmi, bu hususta şu sözleri kullanır:

Ortalıkta dolaşan dedikodulara göre Alman zırhlıları Breslau ile Göben'i hazine den beş milyon altın verdirip satın alan da birini Yavuz Sultan Selim, öbürünü Midilli adıyla Karadeniz'e salıp Rus limanlarına top ateşi açtıran da o çılgınmış! Efendim, İngiliz donanmasından kaçarken karasularımıza sığınan bu gemilerin Osmanlı sancağı çeker çekmez böyle bir halt yiyeceği kimin aklına gelirmiş! Odessa ile Sivastopol'u bombaladıysa bütün suç Alman mürettebatın başındaki Amiral Souchon'daymış! Yalana bak! Müttefikimizi kışkırtarak harbe girmemizi çabuklaştırdım demiyor da... (Fındıklı, 2009, s. 70)

Fındıklı, Sarıkamış harekâtının müsebbibi olarak da Enver Paşa'yı görür. Osmanlı Devleti'nin Rus ordusu karşısında büyük kayıplar yaşadığı bu felaket, *Saray Meydanı'nda Son Gece* isimli romanın arka planında yer alır. Eserin kadın karakteri Erzurumlu Didâr'ın bu hezimet hakkındaki söylediği "Ah o Sarıkamış... Orada eriyip gitmeseymiş askerimiz, Rus ordusu inip gelememiş üstümüze. Bir deli paşa, doksan bin akıllının kanına ekmek doğramış Kafkas dağlarında" (Fındıklı, 2000, s. 96) sözleri, Enver Paşa'yı işaret eden ibarelerdir. Nitekim *Kum Gülü* romanında Sarıkamış trajedisinin yanı sıra Osmanlı'nın savaşa girişinin asıl suçlusu olarak da doğrudan Enver Paşa gösterilir. Yapıtın şahıslarından Yemen gazisi Şevki, bir çatışma esnasında Bolşevikler tarafından öldürülen Enver Paşa hakkında şöyle der. "Sarıkamış felaketinin suçlusu Enver Paşa da buldu belasını... Türkistan'a kaçmakla kurtulacağını mı sandı? Osmanlıyı kendi hevesi uğruna harbe sokup uçurumun kenarına getirmenin cezası Allah tarafından verildi işte" (Fındıklı, 2004, s. 133). Yazar, her ne kadar savaşın birinci dereceden sorumlusu olarak Enver Paşa'yı gösterse de o dönemin etkin devlet adamlarını da bu felakette pay sahibi olarak görür ve eleştirir.

İttihat ve Terakki Cemiyetinin Enver Paşa dışındaki diğer iki paşası Talat ve Cemal paşalar da Selma Fındıklı'nın hedef tahtasındadır. Birinci Dünya Savaşı yıllarında Osmanlı İmparatorluğu'nun iç ve dış siyasetinde belirleyici pozisyonda bulunan her üç paşa, Fındıklı tarafından bariz biçimde mahkûm edilir. *Kum Gülü* romanının kadın karakterlerinden Süheyla, ablası Süreyya'ya yazdığı mektupta, bu paşalar hakkındaki olumsuz düşüncesini dile getirir. "Bugünkü perişanlığımızın suçlusu onlar değil mi? Talat, Enver, Cemal paşalar. Her şeyi mahvettikten sonra çareyi kaçmakta buldular. Allah nasıl biliyorsa öyle yapsın üçünü de" (Fındıklı, 2004, s. 92). Sultan II. Abdülhamit'in kız kardeşiyle evli olan Damat Ferit Paşa ise ulusal kurtuluş hareketine muhalif bir duruş sergilediği için Süreyya tarafından tenkit edilir. "Hasta ruhlu Enver Paşa'nın padişah'tan bile gizlice ateşe attığı memleketi düşmana teslim etmeye dünden hazır bir vatan haini Damat Ferit Paşa, sadâret koltuğuna dördüncü kez oturmanın keyfini

sürüyor on gündür” (Fındıklı, 2004, s. 100-101). Damat Ferit Paşa’yı İngiliz kuklası olarak gören Süreyya, onun sadrazam oluşuyla memlekette dirliğin kalmayacağını düşünür.

Dönemin padişahı Mehmet Reşat da roman karakterlerinin eleştirilerine maruz kalan kişilerden biridir. *Nereye Yüreğim* yapıtının şahıslarından Reşit Bey, özel yaşamı hakkında ablasıyla yaptığı konuşmanın bir yerinde “Bir de saraya çeviriyorsun gözlerini, sadra şifa olacak ne bir ses ne bir soluk... Osmanlı bitmiş abla” (Fındıklı, 2006, s. 45) sözlerini kullanır. II. Abdülhamit’in 31 Mart Vakası neticesinde tahttan indirilmesinden sonra İttihat ve Terakki’nin desteğiyle onun yerine geçen Sultan Reşat, yönetimi boyunca edilgen bir duruş sergilediği için *Vardar Rüzgârı* romanında da tenkitlerle karşı karşıya kalır. Altmış beş yaş gibi çok geç bir yaşta tahta geçen bu padişah, bahsedilen eserin merkezî kişisi olan Cenap Fehmi tarafından eleştirilir. Çanakkale Cephesi’nde sıcak çatışma içinde yer alan Cenap Fehmi, padişahın savaş ortamındaki acizliği üzerinden ona saldırır:

Şehzâdeler dairesinde saç sakalı ağardıktan sonra padişah olabilen Sultan Mehmet Reşat ise köşesine büzülüp şiir yazarak, saray bahçesinde yetiştirdiği meyveleri hasekilerine, ikbâllerine ikram ederek sessizce seyrediyor bu rezilliği. Başkaldırırsa İttihatçıların onu da ağabeyi İkinci Abdülhamit gibi tahttan indireceğini bildiğinden gölgede kalmayı tercih ediyor. Devletimizin toprağına ‘Enver Diyarı’ diyenlere hesap soramıyor. Öyle ya, kendi nâzırına söz geçiremeyen adam, posbıyıklı, mağrur bakışlı Kayser Wilhelm’e nasıl kafa tutacak! (Fındıklı, 2009, s. 71)

Osmanlı Devleti’nin müttefiki olan Almanya, Osmanlı’yı öteden beri önemli bir hammadde kaynağı ve Alman sanayisi tarafından üretilen ürünler için bir pazar olarak görüyordu. Aynı zamanda Osmanlı’ya, özellikle Bağdat demiryolu üzerinden ve sadece Anadolu’da değil Körfez, Kızıldeniz ve ötesine kadar tüm Arap dünyasında ticaret açısından stratejik anlamda önemli bir ülke olarak bakıyordu (Shaw, 2014, s. 10). İttihatçıların dostluğunu kazanmış olan Almanya, Osmanlı’ya mali ve askeri yardım yapmış, ayrıca Alman okullarına aldığı öğrenciler aracılığıyla devlet, askeri rical ve aydınlar arasında nüfuzunu bir hayli artırmıştır. Almanya, birçok kimseyi kendisinin Osmanlı’nın gerçek dostu olduğuna inandırmıştır. Oysa Almanya’nın gerçek amacı, Osmanlı Devleti’ni Rusya ve İngiltere aleyhine askeri bir baskı unsuru olarak kullanmaktır. Osmanlı ordularını Balkanlardan uzak tutmak istediği için onların Kafkas, Irak ve Suriye (Sina) cephelerinde çarpışmalarını uygun görmüştür. Böylece İttihatçıları eliyle Osmanlı ordusu, tarihte ilk kez yabancı bir devletin emrine sokulmuştur (Karpas, 2012, s. 94-95). Ayrıca Almanya, Osmanlı Devleti’nin kendi yanında savaşa girmesi hâlinde, Halife-Sultan’ın “cihat” ilanı, İngiliz ve Fransız sömürgelerindeki Müslüman halkları sömürgecilerine karşı ayaklandırabileceği hesabını yapmıştır (Tanör, 2010, s. 18-19).

Birinci Dünya Savaşı’nda Osmanlı’nın aynı safta çarpıştığı Almanya Devleti, Selma Fındıklı’nın romanlarında olumsuz şekilde yer alır. Fındıklı, Alman ordusundan bahsettiği tüm eserlerinde negatif bir yaklaşım sergiler. *Vardar Rüzgârı*’nda, Mustafa Kemal’in hem yaşıtı hem de hemşerisi olan Cenap Fehmi, Osmanlı’ya destek olmak amacıyla Çanakkale Cephesi’nde bulunan Alman askerlerine güvenmez. O, Harbiye Nezâreti’nden sızan bilgilerden yola çıkarak Almanların Osmanlı üzerinde kötü emellere sahip olduğunu düşünür. Nitekim bu hususta, “Almanların savaşın bitiminde -kazanırlarsa eğer- Osmanlıyı müstemleke yapacağı söylentisi de pek mantıksız görünmüyor doğrusu. Bizim hatırımız için ateşe atlamadı ya sarı domuzlar! Var elbet bir bildikleri. Şimdilik Enver Bey’in sırtını sıvazlıyor, Berlin’den İstanbul’a gelen trenlerin üzerine ‘Enverland’ tabelası koyuyorlar.” (Fındıklı, 2009, s. 71) ifadelerine başvurur. *Saray Meydanı’nda Son Gece* romanının karakteri Fikret ise Alman Devleti’nin temel amacının

Osmanlı'nın kaybettiği toprakları kurtarmak olmadığı, aksine Osmanlı toprağı olan Arabistan'ı kullanarak Hindistan'ın zenginliklerine erişmek olduğunu iddia eder:

Zaten pos bıyıklı, çakır gözlü Alman paşalarının da bütün derdi, müttefikleri Osmanlı'nın yitirmek üzere olduğu sıcak toprakların kurtarılmasına yardım etmek filan değildi. Çöllere kan akıtmaktan da 'Berlin drang Bağdat' yaygarasıyla yeri göğü inleterek demiryolu düşmeye girişmelerinde de tek amaç vardı; köstebek gibi Arabistan'dan girip zenginlik diyarı Hindistan'a ulaşmak, oradaki hazır lokmayı İngilizlerle paylaşmak. (Fındıklı, 2000, s. 144)

Fındıklı, *Vardar Rüzgârı* romanında Osmanlı-Alman orduları arasındaki imkân farklılığına da değinir. O, bu hususla alakalı olarak askerlerin gıda ve giyim ürünleri üzerinde durur. Osmanlı askerinin giyim eksikliğine ve açlığına karşın Alman askerinin her iki hususta da üstün olması, keskin bir gözlem gücüne sahip olan romanın odak kişisi Cenap Fehmi'nin dikkatinden kaçmaz. Çanakkale Cephesi'nde bulunan Alman askeriyle Osmanlı askeri arasında kıyaslama yapan Cenap Fehmi, dramatik bir tablo örneği sunar:

Ölüm her an burnumuzun ucunda... Üstelik, karnımız aç, sırtımız ince... Alman askerleri domuz gibi beslenirken bizim kismetimiz sabahları yavan mercimek çorbası, öğle akşam kemik suyunda pişirilmiş bulgur pilavı ile üzüm hoşafı... Bizim kaputlarımız, çizmelerimiz delik deşik, çoraplarımız, çamaşırlarımız yırtık, onlar zırhlı şövalye misali. Bizim serpuşumuz sıcak iklime göre dikilmiş kabalak, onlarınki kürkle kaplı... (Fındıklı, 2009, s. 100)

Çanakkale Cephesi'nde beşinci ordu komutanlığına atanan Alman general ve Osmanlı mareşali Otto Liman von Sanders, Cenap Fehmi'nin ve diğer askerlerin memnuniyetsizliğini üstüne çeken bir anlatı kişisi olarak kurgulanır. Birçok Osmanlı paşası bulunduğu hâlde bir Alman komutanın emri altına girmek askerlerde hoşnutsuzluk yaratır. Bu askerlerden biri olan Sâbit Çavuş, emri altında bulunduğu Cenap Fehmi'ye "Ayıdan post, gâvurdan dost olmaz kumandan... Bize doğru yol göstermez elin adamı..." (Fındıklı, 2009, s. 121) sözlerini kullanır. Otto Liman'ın Mustafa Kemal'in kumanda ettiği on dokuzuncu fırkanın da başına geçmesi, askerler arasındaki rahatsızlığı daha da arttıran bir gelişme olur. Çanakkale Cephesi'nde en yetkili kişi konumuna yükselen bu Alman generalin düşman kuvvetlerinin nereden saldıracağı ve en şiddetli çatışmaların hangi yerlerde olacağına dair yaptığı öngörüler ise tutmaz. Buna karşın Mustafa Kemal'in düşman taarruzuna dair yaptığı öngörü ise tutar. Cenap Fehmi, Alman generalin yanılıp Mustafa Kemal'in haklı çıkması karşısında sevince boğulur. "Bir seviniyorum ki, zafer kazanmışsınız sanki! Mavi gözlü kumandanın sözü çamura düşmedi ya... Liman dedikleri sarı ayı yanıldı işte! Bir bok bilmediğini anlamıştır herhâlde. Bize çalım satarak dolaşmakla olmuyor bu iş..." (Fındıklı, 2009, s. 153). Osmanlı'nın savunma planlarına zarar veren Otto Liman, yanılığundan sonra gözden kaybolur ve romanın devamında kendisinden bir daha bahsedilmez.

Askerlerin savaş ortamından kaçma girişimleri, Birinci Dünya Harbi'nde çok sık rastlanan bir durumdur. Osmanlı İmparatorluğu'nun en önemli kaynağı konumundaki insan kaynağı, yönetim mekanizması tarafından cephelere sürüldükçe askerden kaçışlar da gittikçe artmıştır. Askerlerin sıcak savaş atmosferini terk etmelerinin altında birden fazla sebep vardır. "Askerden kaçanların bir kısmı yaşları çok genç olan ve askeri şartlara uyum sağlayıp hayatta kalabilmesi oldukça güç olan ergenlerdi. Askerden kaçanların büyük bir bölümü ise şiddetli gıda kıtlığı nedeniyle açlıktan muzdarip olanlardı" (Mahir Metinsoy, 2023, s. 236). Askerlik sorumluluğunun üzerlerine orantısız biçimde yıkılan askerlerin savaştan kaçışlarındaki diğer önemli neden ise geride bıraktıkları eşlerinin mecburiyetten kaynaklı olarak sergiledikleri tutumdur. "Savaş uzadıkça eşlerinden mahrum kalan kadınların kendilerini ve çocuklarını

açlıktan kurtarmak için son çare olarak başvurdukları gizli fuhuş, başka erkeklerle yaşama ve evlenme temayülleriindeki artış savaşı askerlerin moralini çökerten ve askerden kaçmalarını teşvik eden bir unsur ol[ur]” (Mahir Metinsoy, 2023, s. 266). *Vardar Rüzgârı* romanında, Osmanlı ordusunda ciddi bir problem haline gelen bu soruna temas edilmiştir. Cenap Fehmi, kumanda ettiği takımdan üç kişinin kaçma girişiminde bulunduğunu fakat bunları yakalayıp cezalandırdığını söyler. Böyle zamanlarda acımasız olmak gerektiğini düşünen bu anlatı kişisi, askerlerin cepheyi terk etme sebebini ise dramatize ederek aktarır. “Ölümü hiç umursamıyorlar! Tanıdığım neferlerin hemen hepsi böyle. İfade bir kaçmaya heveslenmeleri de sadece yakınlarının hasretine dayanamadıklarından” (Fındıklı, 2009, s. 128). Cenap Fehmi’nin asker kaçağı sorununa hissi açıdan yaklaşımı, milliyetçi kimliğinden kaynaklı bir durum olarak ortaya çıkar.

Fındıklı’nın değindiği konulardan biri de Ermeni ve Arap topluluklarının savaş esnasındaki tutumlarının romanlardaki temsilidir. Savaşın başından itibaren İtilaf Devletleri, Osmanlı ordusunu zayıflatmak amacıyla Osmanlı sınırları içerisinde yaşayan Ermenileri örgütlemiş ve isyana teşvik etmiştir. Sarıkamış Cephesi’ndeki ağır yenilgiden sonra başlayan Rus taarruzunun başarılı olacağına inanan bazı Ermeni liderleri de açık bir şekilde Rusya’yı desteklediklerini ve ona yardım edeceklerini ilan etmişlerdir. Bunun üzerine, savaş alanı civarında yaşayan Ermenilerin büyük bir kısmı Suriye’ye nakledilmiştir. Nakil sırasında gerek hava şartları, gerek yol şartları ve diğer sebeplerden pek çok Ermeni hayatını kaybetmiştir. Bu süreçte bazı Ermeni isyanları başlamış, isyanların bastırılmasından sonra da bazı Ermeniler çeteler kurarak dağlara çıkmışlardır. Bu çeteler çeşitli illerde Müslüman köylerine baskınlar düzenleyip öldürme, gasp ve yağmalamalarda bulunmuşlardır (Günay, 2009, s. 254-256; Karpat, 2012, s. 95).

Birinci Dünya Savaşı sırasında Arapların büyük çoğunluğu Osmanlı Devleti’ne ve hilâfete bağlı kalmıştır. Bazı Araplar ise imparatorluktan ümidini kesip kendi geleceklerini belirlemek gerektiğine inanmışlardır. Bunlardan Mekke Emiri Şerif Hüseyin, kendisine Büyük Arap Krallığını vadeden İngilizlerle yaptığı gizli antlaşma gereği ve onların desteğiyle, 10 Haziran 1916’da, Mekke’deki Osmanlı garnizonuna saldırarak isyan başlatmıştır. Daha önce Osmanlı ordusunda görev yapmış bazı milliyetçi Arap subaylar da isyana katılmış ve Hicazlı kabilelerden meydana getirilen Arap ordusu, müttefik kuvvetlerle birlikte Osmanlı’ya karşı savaşmıştır. İsyen hareketine önemli Arap kabileleri katılmamış, Mısır, Irak, Suriye ve Filistin gibi bölgelerden de destek görmemiştir. İsyen hareketinin, komple bir Arap isyanı yerine, kişisel hesaplarının peşinde koşan Şerif Hüseyin ve onunla iş birliği içerisinde olan Arap milliyetçilerinin bir hareketi olarak değerlendirilmesi daha isabetli görünmektedir. Arap vilayetlerinin kaybedilmesinde önemli bir etkisi olan bu isyan hareketinin başlamasında, Osmanlı Devleti’nin içinde bulunduğu genel durumla birlikte, İttihatçıların merkezîyetçi, otoriter ve 1913 sonrasında ise Türkçü politikalarının da bir ölçüde etkili olduğu söylenebilir (Hut, 2016, s. 142-145). Ayrıca Erken Cumhuriyet Dönemi’ndeki ulus-devlet ideolojisinin benimsenerek bir ulus inşasının başladığı süreçte, Arapları ötekileştirmek amacıyla Şerif Hüseyin İsyanı bütün Arapların isyanı olarak gösterilmiş ve dolayısıyla Araplar, halifeyi arkadan vurmakla itham edilmiştir (Çiçek, 2012, s. 169).

Osmanlı Devleti’nin çatısı altında bulunan milliyetçi Ermenilerin ve Arapların Birinci Dünya Savaşı’nda takınmış oldukları tutum, *Saray Meydanı’nda Son Gece* adlı romanda ele alınır. Eserin kadın karakteri Didâr, Rus ordusu Erzurum’a girdiği esnada aile efradı ile birlikte Sivas’a göç eder. Yolculuk esnasında, silahlı bir grup genç Ermeni tarafından bindikleri kızak kuşatılır. Didâr, etraflarını saran ve yüzleri örtülü gençlerden birinin karşı komşuları Bogos

Efendi'nin oğlu Serkis olduğunu anlar ve bu duruma çok üzülür. “Tandırımızda pişmiş ekmeği bölüştüğüm, susadığında koşup kurunumuzdan bir maşrapa su verdiğim Serkis, yolumuzu kesen can düşmanımız mıydı?” (Fındıklı, 2000, s. 105). Bu Ermeni grubun kafilde bulunan on beş yirmi civarındaki erkeği ölüme götürmesi karşısında üzüntüsü daha da artan Didâr, öfke ve sitem yüklü şu ifadeleri kullanır: “Erzurum’u boşaltmamız yetmemişti. Canımızı, kanımızı da istiyorlardı. Gelişinden korkup yollara döküldüğümüz Rus ordusu bile bu denli zalim olmayacaktı belki. Hem de yabancıydı onlar. Hiçbiri karşı komşumuz değildi. Ekmeğimizi, suyumuzu paylaşmamış, birbirimizin dükkânından alışveriş etmemiştik. Ödenmez haklar geçmemişti aramızda” (Fındıklı, 2000, s. 106). Didâr'ın halk arasında Ermenilerin Rus askerine evlerini ve kiliselerini açtığına, varlıklı ailelerin kızlarını ve gelinlerini ihbar ettiğine dair söylentilerin doğruluğuna inanması ise Erzurum'daki evlerinde uzun yıllar boyunca hizmetçilik yapan ve kendisiyle birlikte bu zorlu yolculuğa katlanan Maran isimli Ermeni kadından şüphelenmesi sonucu gerçekleşir. Fakat Maran hakkındaki kuşkusunda yanıldığını çok geçmeden anlar ve ondan özür diler. Yaşı geçkin bu Ermeni kadın, Didâr'ın kendisi hakkındaki şüphesinden dolayı onun ömrünü kabul etmeyerek sığındıkları iki katlı harap evi terk eder.

Irak Cephesi'nde İngilizlere karşı mücadele eden Fikret ise Arap milletine karşı negatif bir tutum sergiler. Ona göre Araplar, Osmanlı'yı arkadan hançerleyip İngilizlerle iş birliği içinde bulunmuştur. Nitekim bu hususta, “Kavm-i necip sanıp da hep sırtını sıvazladığımız, gönlünü okşadığımız Araplar da onların kölesi olmayı bize yeğledi” (Fındıklı, 2000, s. 134) ifadelerini kullanır. Bağdat'ın güneyindeki bir cephede ağır yaralanan Fikret, Altıncı Ordu Karargâhı'nın hastanesinde yatarken bile Arap milletine beslediği nefretini dile getirmekten vazgeçmez. Bu hastanede görev yapan Araplara duyduğu kını şu sözlerle dile getirir. “Arap hastabakıcı çorba kabını alıp yanıma sokuldu. Bizi arkadan hançerleyen o pis ırkın bir parçasıydı, sözde karnımı doyurmaya çalışan adam” (Fındıklı, 2000, s. 140). Genelleyici bir bakışla tüm Arapları hain ilan eden ve onlara hakaret etmekten geri kalmayan Fikret, romanın ilerleyen sayfalarında daha da abartılı ifadelerle başvurur. “Güneş de iyice yükseldi. Perişanlığımıza gülermiş gibi... Arap güneşi değil mi? Sevinecek elbet...” (Fındıklı, 2000, s. 153). Fikret'in sağduyudan uzak bu tarz açıklamaları, Arap düşmanlığının geldiği noktayı göstermesi bakımından önemlidir. Roman kişilerinden sadece Fikret, Arap milletine peşin hükümlü yaklaşmaz. Anlatının fon karakterlerinden olan Türk doktor ve Aziz Çavuş da benzer ifadelerle başvurur. Bağdat'taki askerî hastanede çalışan ve ismi belirtilmeyen hekim, Araplara “kalles”, “namussuz” gibi rencide edici sözcükler kullanır. Diyarbakırlı Aziz Çavuş ise Fikret'e, “Memleketime sağ salım dönmek nasibimde yoksa eğer, cesedimi şu pis Arapların toprağına gömmeyin kumandanım.” (Fındıklı, 2000, s. 124) der. Romanda Arap bedevilerin Osmanlı ordusuna sık sık gece baskınları düzenleyip onların silahlarına ve canlarına kastetmesi, roman şahıslarının potansiyel öfkesini daha da arttıran önemli bir unsur olur. Bu saldırıların birinde Fikret'e kardeş gibi yakın olan Aziz Çavuş hayatını kaybeder. Irak topraklarını İngilizlere karşı savunan Osmanlı ordusu, Arap kabilelerinin bu tarz saldırılarından epey zayıat verir.

2. Cephe Dışı Hayatta Yaşama Tutunma Çabası

Selma Fındıklı, Birinci Dünya Savaşı'na değindiği romanlarında ağırlıklı olarak cephe içi yaşama odaklansa da cephenin gerisindeki hayata da temas eder. Eli silah tutan neredeyse tüm erkek nüfusun orduya asker olarak alındığı savaş yıllarında, geride kalan kadınların, çocukların ve ihtiyarların çok zor koşullar altında yaşamak zorunda kalışları romanlarda göz önüne serilir. Halkın açlık başta olmak üzere giyim, hastalık gibi farklı sıkıntılarla boğuşması en dikkat çekici sorunlar olarak yapıtlarda dile getirilir. Ayrıca düşman ordularının saldırılarından korunmak için memleketlerinden göç edenlerin yolculuk esnasında yaşadığı güçlükler, komşu ve akraba kadınlar arasındaki dayanışma, cephede bulunmuş erkeklerin oradan döndükten sonraki ruh hâlleri, savaştan faydalanarak zenginleşen tabaka, erkek nüfusun askere alınmasından kaynaklı olarak iş yerlerin bozulması gibi problemler de eserlerde yer alan diğer meselelerdir.

Birinci Dünya Savaşı'nda hem cephedeki askerlerin hem de cephe dışı halkın en büyük sorunu açlıktır. Hanedeki erkeklerin savaşa gitmesinden dolayı toplumun büyük bir kesiminin yoksullaştığı bu yıllarda, halk temel ihtiyaç ürünlerini tedarik etme hususunda ciddi güçlükler yaşar. “I. Dünya Savaşı boyunca temel tüketim mallarında yaşanan kıtlıklar ve açlık, dış ticaretin kesintiye uğraması ve tarımsal üretimdeki düşüş nedeniyle dayanılmaz boyutlara ulaştı” (Mahir Metinsoy, 2023, s. 57). *Kum Güllü* romanında Miralay Cemil Şekip Bey'in büyük kızı Süreyya bu soruna eleştirel bir bakış açısıyla yaklaşır. “Dünya Savaşı boyunca Anadolu buğdayı vagonlarla Almanya'ya sevk edildiğinde bizler yine açtık. Değerli müttefikimiz Almanlar iyi beslenmeliydi. Pos bıyıklı Kayser Wilhelm'in midesi tıka basa dolmalıydı. Türkler başının çaresine bakardı nasıl olsa” (Fındıklı, 2004, s. 100). Osmanlı'nın kendi halkı aç olmasına rağmen buğdayı Almanya'ya göndermesi Süreyya'nın tepkisini çeker. Açlığın yanı sıra giysi edinememe de önemli bir mesele olarak toplumun önünde durur. “Giysi bulamamak da halkın yaşadığı gündelik sorunlar arasındaydı. Piyasada çok pahalı oldukları için kadınlar önceden satın aldıkları çorapları tekrar tekrar tamir ediyordu” (Mahir Metinsoy, 2023, s. 65). Yazarın ilk romanı *Nereye Yüreğim*'de hem açlık hem de giyim sıkıntısına dikkat çekilir. Eserin şahıslarından Reşit Bey, ablasıyla yıllar önce yaptığı bir sohbette söylediği şu sözleri hatırlar. “Yerli halk desen, yoksulu çok, varlıklısı az. Başının üstünde bir dam varsa bile; giyeceği bezi, yiyeceği -Allah'a güç gelmesin- çamura benzer ekmeği zor buluyor” (Fındıklı, 2006, s. 45). Toplumun savaş döneminde içinde bulunduğu kötü hayat koşullarını özetleyen bu sözler, sivil nüfusun yıpratıcı bir yaşam savaşı verdiğini gösterir.

Saray Meydanı'nda Son Gece romanında savaşın vazgeçilmez parçalarından biri olan göç olgusuna temas edilir. Eserin kadın karakteri Didâr, Rus ordusunun Erzurum'a girişiyle birlikte kadın ve çocuklardan oluşan aile efradını yanına alarak göç yoluna düşer. Düşman saldırılarından korunmak amacıyla evini hızlıca terk eden Didâr, yanına yalnızca işine yarar birkaç parça eşya alır. Kocasını Fehim Efendi cephede olduğu için bu meşakkatli yolculuğa kadın başına katlanmak zorunda kalır. Göç yolunun zorluğuna dayanamayan annesi Murassa Hanım hastalanarak vefat eder. Kendi ailesi dışında çok fazla sayıda insanın şehri terk edip muhacir konumuna düşmesi, gözlem gücü yüksek olan bu kadın karakterin dikkatinden kaçmaz. Yolculuk süresince karşılaştığı trajik insan manzarasını gözlemleyen Didâr, savaşın sivil halk üzerinde yarattığı yıkıcılığı şu sözlerle dikkatlere sunar:

Yol boyunca tanıdığımız, tanımadığımız ne çok insanı gömmüştük ağaç diplerine, su kıyılarına. Toprak yerine karla örtülmüştü üzerleri. Kalanlar kaç gün daha dayanabilecekti bu amansız yolculuğa? Yakınlardaki bir mağarada geceleyen erkeklerin çoğu yaşlıydı, azı çocuk. Bizim tarafta gençler vardı, ama yıldırdık hepimiz. Umarsızdık. İniltir, sızlamalar içinde uyumaya çalışan aciz, yorgun yolcular, yarın gün ısıldığında Kemah boğazını aşıp aşamayacaklarını bile bilmiyorlardı; nerede kaldı güvenli bir toprağa ayak basabilmek. (Fındıklı, 2000, s. 98)

Komşuluk ve akrabalık ilişkileri, erkekleri cephede olan kadınlar için bir dayanışma aracı işlevini görür. Bu durum, özellikle çalışan kadınlar için önem arz eder. Onların “sık sık komşularından ve akrabalarından ev içi ve çocuk bakımıyla ilgili yardım al[maları]” (Mahir Metinsoy, 2023, s. 200) yüklendikleri ağır sorumluluğu nispeten hafifletir. *Vardar Rüzgârı*’nda Dimitra ve Simone Vaillant isimlerindeki iki Rum kadın, birlikte yaşadıkları erkeklerin savaşta olmalarından kaynaklı olarak birbirlerine yardımcı olmaya çalışırlar. Dimitra’nın eşi Cenap Fehmi, Çanakkale; Simone Vaillant’ın eşi Sermet ise Sarıkamış Cephesi’nde savaşıyor. Çanakkale Cephesi’nde bulunan Cenap Fehmi, din farklılığından dolayı evlenemediği çocuğunun annesi Dimitra’yı düşünürken Simone’yi de hatırlar. İki kadın için “Biri piyano derslerinden, öbürü tezgâhtarlıktan kazandığı üç beş kuruşu paylaşır, birbirine destek olurlar” (Fındıklı, 2009, s. 77) cümlesini kullanır. Dimitra, bu yıllarda çalışmak zorunda kaldığı için küçük yaşta oğlu Ferhat’ı sabahları Simone’nin evine bırakır, akşamları oradan alır. Bazı karlı kış gecelerinde ise bu evde yatar. *Saray Meydanı*’nda *Son Gece*’de ise Didâr, düşman askerlerinin Erzurum’a girmesi sonucu kocası Fehim Efendi’nin üzerine kuma getirdiği Mihri ve iki çocuğuyla şehri terk eder. Sivas’ta iki katlı virane bir yapıda yaşam mücadelesi veren iki kadın, her ne kadar aralarında ruhsal yakınlık oluşturmaya da birbirlerine tutunarak ayakta kalmaya çalışırlar. Nitekim Didâr, bu durumla alakalı olarak şöyle der: “Fehim Efendi’nin cepheye gidişinden birkaç hafta sonra yatağa düşen annesi de dünyadan göçünce, iki çocuklu ortağımla baş başa kalmıştık aynı çatı altında. Zorunlu olmadıkça değil bir arada oturmak, yüz yüze gelmekten bile kaçındığım, sarışın, mavi gözlü kadının varlığı utanç verici biçimde rahatlatıyordu şimdi yüreğimi” (Fındıklı, 2000, s. 101). Evin üst katında iki çocuğuyla kalan Mihri, yemek yapmamasına, sofrayı toplamamasına ve üst kat için ayrı mangal istemesine rağmen Didâr’ın tepkisiyle karşılaşmaz. Didâr, Mihri’nin ev içi işlere kayıtsız kalmasına sinirlenen evlerinin emektarı Maran’ın eleştirilerini ise kulak ardı eder.

Savaş, sadece insanın bedeni üzerinde değil, aynı zamanda psikolojik dünyası üzerinde de kalıcı izler bırakır. Cephede sıcak çatışma içinde bulunup savaşın dehşetini deneyimleyen askerler, evlerine döndükten sonraki sivil yaşamlarında harbin olumsuz etkisinden sıyrılamazlar. Bu kişiler, “ömürleri boyu atlatamayacakları ruhsal bunalımlar ve ruh çöküntüsü içinde” (Toklu, 2014, s. 112) hayatlarının geri kalan kısmını sancılı şekilde idame ettirmek zorunda kalır. *Kum Gülü* romanındaki Şevki, Yemen Cephesi’nde bulunmuş bir askerdir. Savaş esnasında aldığı darbeler neticesinde yüzünde kalıcı şişkinlikler oluşur. Harp bitip evine geldiğinde cephede yaşadığı kötü anıların tesiri altındadır. Süheyla, kocasının bu durumunu ablasına yazdığı mektupta dile getirir:

Şevki dedim de... Onun durumu da ayrı bir dert abla. Sık sık buhran geçiriyor. Kahrolası Yemen Harbi öyle derin yara açmış ki ruhunda, bedenindeki izler hiç kalır vallahi. Geceleri en hafif tıkırtıyı top sesleri sanıp fırlıyor yataktan... Uykusunda da şehit olan arkadaşlarının adını sayıklıyor. (Fındıklı, 2004, s. 92)

Vardar Rüzgârı'ndaki Cenap Fehmi ise Çanakkale Cephesi'ndeki bir çatışmada dizlerine aldığı şarapnel parçaları nedeniyle sakat kalır ve koltuk değnekleriyle yürümeye mahkûm olur. Birlikte yaşadığı Dimitra, onun için "Cepheden döndüğünden beri garip huylar edindi. Evde yalnız kalmaktan bile korkuyor da belli etmemeye çalışıyor" (Fındıklı, 2009, s. 202) ifadelerini kullanır. Savaşa gitmeden önce sakın bir kişi olan Cenap Fehmi, harpten sonra agresif bir kişiliğe bürünür. Sık sık Dimitra'yla tartışır ve onu azarlar. Ara sıra küçük yaştaki oğlu Ferhat'a da öfkesini kusar. Eşindeki ruhsal değişiklik Dimitra'nın gözünden kaçmaz. "Savaşa gittikten sonra günden güne daha sinirli oldu... Sakat kalmayı da gururuna yediremiyor" (Fındıklı, 2009, s. 241). Bir yandan savaşın felaketini doğrudan yaşaması diğer yandan sakat kalıp Dimitra'ya muhtaç hâle gelmesi, Cenap Fehmi'de içsel buhranların ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Birinci Dünya Savaşı esnasında halkın ezici çoğunluğu çok zor şartlar altında varlığını devam ettirmeye çalışırken küçük bir grup var olan zenginliklerini daha da arttırır. Ülkenin içinde bulunduğu olağanüstü koşullardan istifade etmeye çalışan bu azınlık kesim, piyasadaki arz talep dengesinin olumsuz yansımaları olan karaborsacılık vasıtasıyla "bir taraftan fiyatların yükselmesine neden olurken diğer taraftan servetlerine servet kat[ar]" (Tüzün, 2019, s. 375). O dönem ülkenin ekonomik ve toplumsal hayatında etkili olan bu sorun, Selma Fındıklı'nın dikkatinden kaçmaz. *Vardar Rüzgârı* romanının başkışisi Cenap Fehmi, harp zenginlerinden "savaş zamanında bile kesesi boşalmayan -hatta aksine şişkinleşen- iğrenç zenginler" (Fındıklı, 2009, s. 77) diye söz eder. Savaşın kaynaklı olarak tarımsal üretimin düşmesi ve ithalatın sekteye uğraması, birçok temel gıda ürününün aşırı derecede pahalılaşmasına yol açar. Savaş zenginlerinin aciliyet oluşturan tüketim maddelerini istiflemesi, krizin boyutunu iyice arttırır. Yönetim mekanizmasını elinde tutan İttihat ve Terakki, bu soruna çözüm üretme gayreti içinde bulunmasına karşın karaborsacılığı durdurmaya güç yetiremez. "Savaş vurguncuları halkın yaşadığı gıda sorununu daha da içinden çıkılmaz hale getirdiler. Osmanlı Devleti belirli gıda maddelerinin dağıtımında, asgari düzeydeki tüketimi garanti edebilmek için birçok tüketim maddesini karneye bağladığı halde karaborsacılığı engelleyemiyordu" (Mahir Metinsoy, 2023, s. 129). *Kum Gülü* romanındaki Süreyya, devletin karaborsaya düşen zorunlu tüketim maddelerinde fiyat düzenlemesi yapmasına rağmen yine de vurgunculukla baş edemediğini şu sözlerle dile getirir:

Seferberliğin ilânından beri önce Şehremaneti İaşe Umum Müdürlüğü, sonra da Harbiye Nezareti piyasayı denetim altında tutmaya çabaladı. Halkın temel gereksinim maddelerinden yoksun bırakılmaması amacıyla şekere, tuza, gaza, ekmeğe, ete, sabuna, kibrite narh konuldu. Gittikçe de genişletiyor fiyatı dizginlenecek malların kapsamı. Ama vurguncuları kimse yolundan döndüremiyor. Cezalar da korkutmuyor o arsızları. Her şeyi ambarlarında saklayıp belirlendiği üzere en fazla iki değil dört, beş katına satıyor kanımızı emen asalaklar. (Fındıklı, 2004, s. 100)

Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı'nda bedelli askerlik yapanlar hariç eli silah tutan bütün erkek nüfusunu askere alır. Fakat savaş ilerledikçe nakdi bedel ödeyenlerin de cepheye çağrılabilmesi belirtilir. "1916'da gerekirse önceden devlete askerlikten muaf tutulmak için para ödemiş erkeklerin bile silahaltına alınabileceğine karar veril[ir]" (Mahir Metinsoy, 2023, s. 235). Bu durum, önemli boyutta bir iş gücü açığı ortaya çıkararak çeşitli iş sektörlerine ağır bir darbe vurur. Fındıklı, *Nereye Yüreğim* isimli romanında bu soruna değinir. Eserin reel zamanında kırk beş yaşında olan Reşit Bey, savaşın geçim kaynakları üzerindeki olumsuz etkisini aradan yıllar geçtikten sonra hatırlar. "Dokumacılığımız bitti. Bozduk tezgâhları. Ne işçi kaldı dokuyacak, ne usta. Balkan Savaşı'ndan bu yana gidenlerin yerine çocuk sayılacak oğlanları alıp yetiştirerek idare ettik. Artık onu bile yapamıyoruz. Yeni yetmeler de kırkını aşmışlar da cepheye" (Fındıklı,

2006, s. 51). İş yerlerinde çalışacak erkek işçi bulamayan babası, birkaç Rum kadın işçisiyle idare eder. Eleman temin edemeyen ailenin diğer bir sorunu ise ellerindeki malları satamamalarıdır. Halkın içinde bulunduğu yoksulluk, dükkândaki malların ellerinde kalmasına neden olur.

3. Sonuç

Birinci Dünya Savaşı, dört yıl boyunca devam eden, dünyanın birçok coğrafyasında yıkıcı bir etki yapan ve milyonlarca insanın ölümüne sebep olan insanlık tarihinin dönüm noktalarından biridir. Altı yüz yıllık Osmanlı İmparatorluğu da bu büyük yıkımdan en ağır şekilde nasibini almış ve savaşın sonunda yıkılmıştır. Osmanlı Devleti'nin büyük emperyalist güçler arasındaki paylaşım ve hâkimiyet mücadelesinin savaşına katılması ve Osmanlı halkının bu savaşta büyük bedeller ödemiş olması, beraberinde “neden” sorusunu da gündeme getirmiştir. Her hâlükârda savaşa katılımı kaçınılmaz olsa bile gerekli hazırlıkları yaptıktan sonra, daha geç bir tarihte ve doğru tarafta savaşa müdâhil olması gerektiği ayrıca tartışılan bir husus olmuştur. Devlet kurumlarının yerine yetkili şahısların aceleci kararları sonucu, Osmanlı Devleti'nin erken bir tarihte bu yıkıcı savaşa sürüklendiği, aynı şekilde savaş esnasında da yanlış kararların alındığı ve çok büyük acıların yaşandığı anlaşılmaktadır. Yaşanan büyük acılar, farklı boyutlarıyla birçok edebî esere de konu olmuştur. Selma Fındıklı, bu külliyata önemli katkı sağlayan yazarlardan biridir. Birinci Dünya Savaşı'nı konu alan romanlarında, savaş döneminde yaşanmış siyasi ve sosyal olayları, roman kurgusu içerisinde kalarak okuyucuya aktarmakta ve değerlendirmektedir. Böylece tarihin önemli bir dönemini, kendi penceresinden okuyucunun istifadesine sunmaktadır.

Selma Fındıklı, Birinci Dünya Savaşı'na temas ettiği *Nereye Yüreğim*, *Saray Meydanı'nda Son Gece*, *Vardar Rüzgârı* ve *Kum Güllü* romanlarında, hem cephe içine hem de cephe dışına değinmiştir. Savaşın cephe içi ve dışı ayrımına gitmeden halkın neredeyse tamamı üzerinde tahrip edici izler bırakması, Fındıklı'nın romanlarında görünürlük kazanan bir durumdur. Askerlerin açlık ve giysi problemleri, savaşın tek sorumlusu olarak görülen Enver Paşa'nın sert şekilde eleştirilmesi, müttefik devlet konumundaki Almanya'ya dönük güvensizlik, roman karakterlerinin Ermeni ve Arap topluluklarına yönelik olumsuz bakışı ve askerinin savaştan kaçma girişimleri cephe içine dair eserlere yansıyan başlıca konulardır. Halkın yetersiz beslenmesi, elbise eksikliği yaşaması, hastalıklarla boğuşması, göç yolunda yaşadığı zorluklar, işlerinin bozulması ise cephe dışı hayatta yaşanan sorunlar olarak romanlarda yer alır. Bunların yanı sıra bazı anlatı karakterlerinin savaştan sonra psikolojik sorunlar yaşaması da dikkat çeken bir mevzu olarak yapıtlarda geçer.

Beyanlar

Teşekkürler: Makaleye değerlendirme sürecindeki katkılarından dolayı hakemlere teşekkür ederiz.

Yazarın Katkıları: Yazarlar eşit derecede katkı sağlamıştır.

Çıkar Çatışması Açıklaması: Yazarlar arasında çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Telif Hakkı Beyanı: CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Destekleyen Kuruluşlar: Çalışmada destekleyen kuruluşlar bulunmamaktadır.

Etik Onay ve Katılımcı Onayı: Çalışma etik onay ve katılımcı onayı gerektirmemektedir.

İntihal Beyanı: Bu makale intihal programıyla taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Veri ve Materyallerin Kullanılabilirliği: Çalışmanın dayandığı veriler makale içinde ve kaynakçada yer almaktadır.

YZ Araçlarının Kullanımı: Yazarlar, bu makalenin oluşturulmasında Yapay Zekâ (YZ) araçlarını kullanmadığını beyan etmektedir.

Kaynaklar

- Akşin, S. (2012). *Ana çizgileriyle Türkiye'nin yakın tarihi 1789-1980*. İmaj.
- Argunşah, H. (2002). Tarihî romanın yükselişi, *Hece*, Türk Romanı Özel Sayısı 65-67, 527-540.
- Armaoğlu, F. (2017). *20. yüzyıl siyasi tarihi 1914-1995*. Timaş.
- Armaoğlu, F. (2022). *19. yüzyıl siyasi tarihi (1789-1914)*. Kronik Kitap.
- Belge, M. (2014). *Edebiyat üstüne yazılar*. İletişim.
- Canatac, A. (2022). Edebiyat-tarih ilişkisi ve edebî eserin tarihselliği üzerine tartışmalar. *Kuram ve Uygulamada Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(1), 16-25, <https://doi.org/10.48066/kusob.963883>
- Çetinkaya, S. (1995). *Osmanlı Devletinin I. Dünya Savaşına girişi* (Tez No. 41651) [Yayımlanmamış Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Çiçek, M. T. (2012). Erken Cumhuriyet Dönemi ders kitapları çerçevesinde Türk ulus kimliği inşası ve “Arap ihaneti”. *Dîvân: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, 17(32), 169-188. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/divan/article/273522>
- Dayanç, M. (2009). Yeni Türk Edebiyatı kaynağı olarak tarih ve tarihî eleştiri. *Turkish Studies*, IV, 1875-1904. <https://turkishstudies.net/turkishstudies.jsp>
- Demiryürek, M. (2015). Selma Fındıklı'nın hikâyelerinde kadının sesi. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 12(2), 107-130. <https://mtad.humanity.ankara.edu.tr/XII-2June2015.php>
- Doğan, A. (2022). Türk romanında kadın sultanlar. *Prof. Dr. Kerime Üstünoğlu Armağanı* (Hasene Aydın-İbrahim Karahancı, Ed.), Efe Akademi.
- Eyüboğlu, S. (1984). Tarihçinin edebiyat dünyasından alması gerekenler, *Töre*, 59, 11-14.
- Fındıklı, S. (2000). *Saray Meydanı'nda son gece*. Remzi.
- Fındıklı, S. (2004). *Kum gülü*. Remzi.
- Fındıklı, S. (2006). *Nereye yüreğim*. Remzi.

- Fındıklı, S. (2009). *Vardar rüzgârı*. Remzi.
- Gülboy, B. (2004). *Birinci Dünya Savaşı tarihi*. Altın.
- Günay, N. (2009). Birinci Dünya Savaşı sırasında Anadolu'nun güney bölgelerinde Ermeni çete faaliyetleri. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 25(74), 253-282. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/aamd/article/543236>
- Gündüz, O. (2013). *Yeni Türk Edebiyatı el kitabı* (Ramazan Korkmaz, Ed.), Grafiker.
- Hut, D. (2016). Osmanlı Arap vilayetleri, Arabizm ve Arap milliyetçiliği. *VAKANÜVİS-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 1, Ortadoğu Özel Sayısı, 105-150. <https://doi.org/10.24186/vakanuviz.261581>
- Karpat, K. H. (2012). *Kısa Türkiye tarihi 1800-2012*. Timaş.
- Kinross, L. (2020). *Atatürk* (Necdet Sander Çev.). Altın.
- Kodal, T. (2015). Birinci Dünya Savaşına giden yol. *BELGİ*, 9, 1290-1294. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/belgi/article/388805>
- Kuran, E. (1993). Birinci Dünya Savaşı maddesi, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 6, 196-200, Türkiye Diyanet Vakfı.
- Kurat, A. N. (1966). *Birinci Dünya Savaşı sırasında Türkiye'de bulunan Alman generallerinin raporları*. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- Mahir Metinsoy, E. (2023). *Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı kadınları*. Türkiye İş Bankası Kültür.
- Sander, O. (1998). *Siyasi tarih 1918-1994*. İmge.
- Shaw, S. J. (2014). *Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu savaşa giriş*. (Beyza Sümer Aydaş, Çev.). Türk Tarih Kurumu.
- Tanör, B. (2010). *Kurtuluş kuruluş*. Cumhuriyet.
- Toklu, M. O. (2014). Kendi anlatısının kahramanı Lawrence. *Roman Kahramanları Dergisi*, 19, 112-117. <https://www.romankahramanlari.com/roman-kahramanlari-19-sayi/>
- Tural, S. K. (1984). *Zamanın elinden tutmak*. Ecdad.
- Tüzün, N. (2019). Birinci Dünya Savaşı sürecinde ortaya çıkan harp zenginlerinin Sabah, Tanin ve Vakıf gazetelerine yansımaları. *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 5(2), 375-392. <https://doi.org/10.21551/jhf.586942>
- Ülman, A. H. (2002). *I. Dünya Savaşı'na giden yol ve savaş*. İmge.
- Zileli, I. (2003). "Tarih öykülerim için tiyatrodaki dekor gibi." <http://www.irmakzileli.com.tr/2003/08/02/selma-findikli> ile söyleşi.
- Zürcher, E. J. (2001). *Modernleşen Türkiye'nin tarihi*. (Yasemin Saner Gönen, Çev.). İletişim.

Extended Abstract

The First World War, which began in August 1914 and ended in November 1918, was a global conflict that caused unprecedented destruction and resulted in the deaths of approximately 8.5 million soldiers, excluding civilian casualties. Emerging from Europe at a time when European powers dominated global political and economic systems, the war was rooted in long-term structural tensions such as nationalism, imperialism, industrial competition, and colonial rivalry. The late unification and rapid industrialization of Germany and Italy disrupted the existing balance of power, leading to intensified struggles over markets, colonies, and influence. The Balkans, already destabilized by nationalist movements and great-power rivalries, became the immediate trigger zone for the conflict, culminating in the assassination of Archduke Franz Ferdinand in Sarajevo in June 1914.

The formation of opposing alliances—namely the Triple Alliance (Germany, Austria-Hungary, Italy) and the Triple Entente (Britain, France, Russia)—institutionalized these tensions and paved the way for a large-scale war. Following Austria-Hungary's declaration of war on Serbia and Germany's subsequent declarations against Russia and France, the conflict quickly escalated into a world war. Over time, many other states, including the Ottoman Empire, joined the war.

Despite having suffered a devastating defeat in the Balkan Wars, the Ottoman Empire entered the conflict on the side of Germany and Austria-Hungary. This decision has long been debated, as the war ultimately led to the complete collapse of the empire. Ottoman leaders were driven primarily by the desire to prevent disintegration and foreign partition. Facing economic hardship, diplomatic isolation, and the perceived threat of Russian expansion, the Committee of Union and Progress (CUP) believed that alliance with a strong power was essential for survival. Efforts to join the Entente Powers failed, as Britain and France rejected Ottoman proposals, largely due to their own strategic interests and their alliance with Russia. Consequently, the Ottoman leadership viewed Germany as the only remaining option.

The Ottoman entry into the war was largely shaped by the actions of Enver Pasha, the Minister of War, who believed the conflict would be short and that early participation would bring territorial gains. The arrival of the German warships Goeben and Breslau in Ottoman waters and their subsequent attacks on Russian ports in the Black Sea precipitated Ottoman involvement before a formal governmental decision was made. Following these events, the Entente Powers declared war on the Ottoman Empire, and the Sultan-Caliph proclaimed jihad.

Militarily, the Ottoman Empire fought on multiple fronts, including the Caucasus, Gallipoli, Iraq, Syria-Palestine, and the Arabian Peninsula. Catastrophic defeats such as the Sarıkamış campaign, where tens of thousands of soldiers died due to cold, hunger, and disease, revealed the consequences of poor planning and leadership. While the Gallipoli Campaign became a rare Ottoman success and highlighted the military talent of Mustafa Kemal, most other fronts ended in defeat and heavy losses. Shortages of food, clothing, and medical supplies severely affected soldiers' morale and survival, leading to widespread desertion.

The article examines how these historical realities are reflected in the novels of Selma Fındıklı, who uses World War I as both a central theme and narrative background in her works *Nereye Yüreğim*, *Saray Meydanı'nda Son Gece*, *Vardar Rüzgârı*, and *Kum Gülü*. Her novels portray the war not only through battlefield experiences but also through its profound social and psychological effects. Fındıklı adopts a critical tone, particularly toward Enver Pasha, whom she depicts as the primary individual responsible for dragging the empire into a disastrous war. Talat and Cemal Pashas, as well as Sultan Mehmed Reşad, are also criticized for their roles, passivity, or failure to prevent catastrophe.

Fındıklı's novels emphasize the tragic living conditions of Ottoman soldiers, contrasting their hunger and lack of equipment with the relative comfort of German troops. Germany, although portrayed as an ally, is depicted with deep suspicion; it is represented as a power pursuing its own imperial interests by exploiting Ottoman resources and manpower. The author also addresses sensitive issues such as desertion, intercommunal tensions, and the attitudes of Armenians and Arabs during the war, often reflecting the perceptions and prejudices of contemporary Ottoman society through her characters.

Beyond the front lines, Fındıklı vividly portrays civilian life under wartime conditions. Widespread hunger, poverty, forced migration, disease, and the collapse of economic life dominate her narratives. Women, children, and the elderly struggle to survive in the absence of men conscripted into the army, relying heavily on neighborly and familial solidarity. The psychological trauma experienced by returning veterans, many of whom suffer from lasting physical injuries and mental distress, further underscores the war's enduring human cost. Additionally, the novels criticize war profiteers who enriched themselves through black-market activities while the majority of the population endured severe deprivation.

In conclusion, the article argues that Selma Fındıklı's novels offer a valuable literary perspective on the First World War by combining historical events with human experience. Through her critical and empathetic narrative approach, Fındıklı presents the war as a multidimensional tragedy that devastated both the Ottoman state and its society, thereby contributing significantly to the literary representation of one of the most painful periods in Turkish history.